
POLITIKAI SZOCIOLÓGIA

CSAPODY TAMÁS

Kompország politikusai: Koppányok és Szent Istvánok

*A kompország és a Koppány-politikai metafora
elemzése*

Az elmúlt 15 évben a magyar Országgyűlés plenáris ülésein (1990. május 2. és 2005. december 31. között) az országgyűlési képviselők közül összesen 17-en 24 alkalommal használták a kompország kifejezést és 9-en 9 alkalommal használták a Koppány- (Koppányok-) metaforát.¹

Az Ady Endrétől kölcsönzött kompország² és a pogány Koppány vezérhez kapcsolódó politikai metaforát minden politikai irányzat használta, azok használata nem köthető egyik oldalhoz és a kormány–ellenzék pozícióhoz sem. A kompország metaforát elsősorban jobboldali [Fidesz (5), MDF (5), KDNP (1) MIÉP (1)] és másodlagosan baloldali [MSZP (4)] politikusok használták. (Ezen túlmenően egy szabad demokrata és egy független képviselő használta még.) A jobb- és baloldalon megszólalók aránya tehát 12:6, míg a metafora elhangzásának számát (24) tekintve ugyanez az arány 16:5. A Koppány-politikai metafora használata kiegyenlítettebb (2 MSZP, 2 SZDSZ, 2 MDF, 1 Fidesz, 1 MIÉP, párthoz nem kötődő felszólaló a kilencedik) és ennek megfelelő a jobb- és baloldali arány is (4:4). A parlamenti ciklusokat tekintve a harmadik (1998–2002: 10) és a második ciklusban (1994–1998: 8) hangzott el leggyakrabban a kompország metaforája. (Az első ciklusban egyetlen független képviselő használta két különböző beszédében, míg a negyedik ciklusban összesen 4 alkalommal hangzott el, két MSZP-s,

egy-egy SZDSZ-es és MDF-es politikus szájából.) A Koppány-metaphora esetében a harmadik ciklus volt leginkább kitüntetett időszak (5 alkalom), míg a metafora egyetlen egyszer hangzott el a első és a negyedik ciklusban. A kompország-metaphorát legtöbbször az igazságügyi miniszterként és pártelnökként felszólaló Dávid Ibolya használta³, akit Póda Jenő párttársa, illetve Pokorni Zoltán (Fidesz), valamint Surján László (KDNP, illetve Fidesz) követ a sorban, egyaránt két említéssel. A Koppány-metaphorát egyetlen politikus sem használta egy alkalomnál többször, viszont két alkalommal is az adott ciklus legelején, az alakuló ülés reprezentás személyisége használta (1990 és 1998).

A KOMPORSZÁG-METAFORA HASZNÁLATA AZ ORSZÁGHÁZBAN

A kompország mint politikai metafora mai jelentéseinek megértéséhez szükséges annak vizsgálata, hogy milyen alkalomból, milyen téma kapcsán és milyen szöveggörnyezetben hangzott el. Innen szemlélve alapvetően két nagy csoportba lehet sorolni a metafora használatát (integrációk, valamint értékelések és kormányprogramok). A kompország metaforájának használata döntő többségében a három integrációs szervezethez (OECD, NATO, EU) való csatlakozással függ össze (18 esetben). Ezen kategórián belül a legtöbb megszólalás direkt (14 esetben), míg a többi indirekt (4 esetben) formában kötődik valamelyik integrációs tematikához (rendőrség, szervezett bűnözés, külföldiek tartózkodása, valamint a találmányról és szabadalmi oltalomról szóló témák). Az integrációk kategóriáján belül a NATO-hoz való csatlakozás kapcsán kerül direkt formában a legtöbbször felmerítésre a kompország-metaphora (11 esetben). (Mindez a NATO-népszavazást és a tényleges NATO-csatlakozást „magába foglaló” második és harmadik választási ciklusban történt.) A politikusok az EU-csatlakozás (2 esetben) és az OECD-tagság (1 esetben) direkt vonatkozásában jóval kevesebbszer idézik a metaforát. A másik, kevésbé homogén nagy kategóriába azok a megnyilvánulások sorolhatók, amelyek valamelyik kormányfő vagy kormánytag, továbbá kormányprogram méltatásához vagy kritikájához kapcsolódnak (Horn Gyula, illetve Medgyessy Péter kormányprogramjának méltatása; a Bokros-csomag bírálata, Antall József méltatása halálának évfordulóján). Némileg kívül ebből a kategóriából, mégis ide sorolható az Országgyűlés megalakulásának tízéves évfordulóján elmondott Kövér László (Fidesz-MPP) beszéd, amelyben szintén megjelenik e szimbólum.

A komország mint politikai metafora tehát elsődlegesen az integrációkhoz, azon belül is meghatározóan a NATO-csatlakozáshoz kötődik. Magyarország NATO-csatlakozásának előkészítésével (4 esetben) és a tagság megünneplésével (5 esetben), az ennek nyomán szükségessé váló jogi harmonizáció elvégzésével (1 esetben), majd pedig a csatlakozás eseményére történő hivatkozással (1 esetben) kapcsolatos a metafora használata. Némi meglepetést jelent, hogy az EU-val kapcsolatban mindössze 2 esetben [Dávid Ibolya harmadik ciklus és Hankó Faragó Miklós (SZDSZ) negyedik ciklus] kerül direkt módon, és további két alkalommal indirekt módon (szervezett bűnözés, külföldiek tartózkodása) említésre. A 24 alkalom közül 9 esetet lehet olyan eseményhez kötni, amely a politikusok nagy többségének ünnepi alkalmat jelentett (NATO- és OECD-csatlakozás, Országgyűlés évfordulója), vagy a parlamenti patkó egyik oldala számára jelentett pozitív (Medgyessy-kormányprogram) vagy negatív eseményt (Bokros-csomag), illetve ünnepi megemlékezés (Antall József halálának évfordulója).

A POLITIKAI METAFORA KELETKEZÉSE

Ady Endre a komország- (eredeti írásmódban: komp-ország) metaforát az „Ismeretlen Korvin-kodex margójára” című, talán legnagyobb szabású „publicisztikai remeklésében” (Schweitzer, 1977) használta először (1905. április).³ A „lírai esszé” maga is egy konkrét politikai üzeneteket közvetítő hatalmas politikai metafora, amely a korabeli politikai diskurzus részévé vált.

Ady az „Ismeretlen Korvin-kódex margójára” című művét önmaga és az ország számára egyaránt fontos helyzetben írta. Ady az esszé születését megelőző évet Párizsban töltötte (1904. január–1905. január), ahonnan tudósításokat küldött a pesti lapoknak. A 27 éves nagyváradi újságíró ekkor járt először Párizsban, és a vidéki újságíró ekkor töltött először hosszabb időt egy nagyvárosban. Ady a francia szellem és kultúra szerelmese lett és az új törekvések közvetítőjévé vált. Ezen túlmenően Szerb Antal szerint Adyra a legnagyobb hatást Párizs „nagyvárosiassága” tette. Ady „Párizsban szabadult meg északias-protestáns bátortalanságától”. Itt lett „bátorsága vállalni önmagát fenntartás nélkül, hibáival együtt és bátorsága kimondani az új szavakat, új képeket, új ritmusokat, a magyar nyelvnek azt az egész új rendjét, amely ajkán égett Nagyvárad óta” (Szerb, 1990). Adyt Párizs ébresztette önmagára – mondja Szerb Antal. Ez bizonyára így is van, de ebbe beleértendő a politikai érte-

lemben vett önmagára találás is. Párizsban találkozott a szabadgondolkodás apostolaival, a polgári radikálisokkal, a munkásmozgalommal, a kommünárokkal, a szocialistákkal és az anarchistákkal, a „haladás frontjával” (Jemnitz, 1977.) (A mintegy 200 tudósításának egyikében például lelkesen számol be az akkor induló szociáldemokrata politikai napilap, a L’Humanite megjelenéséről és az anarchisták gyűléséről.) Szeme előtt zajlik a klerikalizmus és antiklerikalizmus, továbbá a nacionalizmus és antinacionalizmus vitája. A franciák marokkói háborúja kapcsán különös erővel merül fel és hat rá a militarizmus és az antimilitarizmus küzdelme. Ezek mentén átértelmeződik benne a hazafiság és hazaszeretet kérdése. Egy év párizsi tartózkodás után Ady nem Nagyváradra, hanem Budapestre tér vissza és a Budapesti Napló újságírója lesz. A francia politikai életről a magyar politika válságos időszakába csöppen. Hazajövele után azonnal megüzente a harcot mindennek, amit itthon talált. Dühödten lázadt és írta újságcikkeit. Ebből a tudatosan indított és vállalt harcból származott a nevezett történelmi esszé és az 1906 februárjában megjelent, a magyar lírát megújító kötete (Új versek). Ady költővezér és politikai tényező lett.

A „nemzeti önismeret egyik legművészebb dokumentum”-ában (Vezér, 1997a) szereplő komország mint politikai metafora megszületésének időszaka a századforduló és a dualizmus válságának időszaka. Ezt az időszakot (Merényi, 1978) az Ausztriához való tartozás mikéntjéről zajló ellenzéki („nemzeti”) „48-asok” és a kormánypárti „67-esek” szembenállása, valamint a Szociáldemokrata Párt és az agrárellenzék megerősödése jellemezte. Gazdaságpolitikai szinten az ipar és a kereskedelem vagy a mezőgazdaság állami preferálásáért folyt a harc. Teret hódított a magyar állameszme, a nemzetiségek jogait korlátozták és az osztrákellenes dzsentrizmus lett az erőszakos magyarosítás élharcosa. Ausztria és Magyarország között a közös hadsereg lett évtizedeken keresztül a magyar nemzeti sérelmek forrása. A katonai kérdésekben Magyarország és Ausztria sokáig nem tudott megegyezni, és ezért az osztrákokban megfogalmazódott a magyar Országgyűlés erőszakos feloszlatásának, sőt Magyarország katonai megszállásának konkrét terve is. A kormányzó Szabadlevű Párt élén a viszonylagos békességet teremtő Széll Kálmánt az erőszakos magyarosításáról elhíresült Khuen-Héderváry Károly, majd az ellentéteket lecsillapító, de aztán a közjogi javaslatokkal viszályt szító Tisza István váltotta fel. Tisza erőszakot alkalmazott, amely belpolitikai krízishez vezetett. Megalakult a Tisza-ellenes „48-asokból” és „67-esekből” álló ellenzéki ún. koalíciós pártszövetség. A koalíció a nagybirtokosokat képviselte, és kisajátította a nemzeti jelszavakat. Az Ország-

gyűlést feloszlatták és új választások kiírása került sor, amely 1867 óta először a koalíció fölényes győzelmével végződött (1905. január 26.). Ennek ellenére hónapokig nem volt kormánya Magyarországnak, majd Ferenc József a parlamenti formák felrúgásával kinevezte a sem nem kormányzó, sem nem ellenzéki kormányt, a hivatalnok darabontkormányt. A „darabontok” gyülekezési tilalmat vezettek be és az Országházat katonaság szállta meg. Az oroszországi forradalom tovább erősítette a magyar forradalmi helyzet kialakulását. Bécs végül legyőzte a földesurak és a dzsentrik „nemzeti ellenállását” és a közel másfél éves kormányzati válság a koalíció teljes behódolásával, a magyar katonai követelésekről való lemondással 1906 tavaszán lezárult. A minderről cikkező Ady úgy látta, hogy ezekben az években vált „végzetessé a magyarság sorsa”, ez az időszak „a magyar történelem mélypontja”, ugyanakkor már megjelent „a javító szándék” és „a forradalmi változás” előszele is (Vezér, 1997b).

A POLITIKAI METAFORA SZÖVEGKÖRNYEZETE

Az „Ismeretlen Korvin-kódex margójára” című írás a Nyugat elődjében, a Figyelőben jelent meg 1905-ben. Ady a politikai-történeti esszéjében Mátyás királyhoz fordul danoló igricek alakjában.⁴ Az igricek akkor fordulnak „a néhai való királyhoz”, amikor „a magyar fórumon, Pusztaszeren, új nagy kötést csinálnak a magyarok”. „Hunyadi János fiának” panaszozik fel, hogy olyan időket élnek, amikor „lovas magyarok” „a magyar Athén” fórumán „a szittyia paripák” prűszkölnek, „Európa ellen mennek” és „szent Ázsia nevében” törtetnek előre. Az igricek értik az idők szavát, tudják, hogy 1896 nem tévesztendő össze az ezer évvel korábbi honfoglalás dátumával, „a magyar fórumon” éppen döntési helyzetben lévők pedig – szándékaik ellenére – most már nem lehetnek „Koppányok s Gyulák”. Az igricek erősebbnek látják Pusztaszert Jeruzsálemnél és Babilonnál, valamint Rómánál és Párizsnál, ezért Pusztaszert győzelmét jósolják Bécs felett is. A magyarok többsége „a magyar glóbus nagyszerűen ostoba hitében” él és nemzetfelfogása „valami csodálatos kultúrscsiklandozás borzongató kéjére emlékeztet”. Az „idealisták és gonosztevők összeálltak, álság levegőköveiből várakat csináltak”, majd azt terjesztették, hogy „a Kárpátok alatt kiépült Európa”. Velük szemben áll Ady és az igricek, akik „a Nyugattal szörványosan már régen elmátkázódtak”, mivel „Magyarország durva embermatériájából már kicsillant egy sereg differenciálódásra érett és alkalmas molekula”. A „molekulák”

vagy más néven a „szent kengyelfutók” „előreszaladtak” és „európaivá” váltak, és ezáltal „a túlfejlődött embertípus” képviselői lettek e hazában. Ők legalább „száz esztendővel” megelőzik a magyar társadalmat. Ady az „idealisták és gonosztevők” számát – nyilván jelképesen – százezrekben, míg a „szent kengyelfutókét” tízezerben határozza meg. Előzőek most lemossák arcukat, amely nyomán előtűnik „Ázsia-arcuk”, majd nyílzáport lőnek a Nap felé és „támadásra készülnek”, miközben turulmadarak „kerengenek a levegőben”. Ady ezzel a többséggel azonosítja az „Európa közepén” élő magyarságot, amely „ezer éve” áll „folytonos harcban Európával”, ahelyett, hogy a szellem ereje győzedelmeskedne „gyermeked koponyáin”. Az igricek úgy látják, hogy „most utolsó dátuma járt le az Időnek”, amikor a magyarság harca még fontosabb, mint valaha („zajlik a tatárság a Kárpátok alatt”). Ebben a nagybetűs Időben, ha a többség győz, akkor az „új magyar társadalom” élén „az ordító táltosok” állnak majd, és „új Gellért-papok” támadnak. A kisebbségre pedig, „akiknek homlokán ott vigyázatlankodik a Gondolat, akiknek a szemeiből új érzések máglyája világít” – elveszett. Utóbbiakat „belesüllyeszti a mélységes, a piszkos, az örvénylő árba”, azokra az igricekkel együtt a halál vár. Itt ér véget a történelmi tabló első része („Sírás és panaszkodás”), hogy azután „Panaszkodás és hit” címmel, valamivel hosszabb terjedelemben danoljanak tovább az igricek.

A politikai esszé első részében, ebben a vázolt szöveggörnyezetben, három alkalommal, három külön bekezdésben használja Ady a komp-ország metaforáját. Ady már a metafora első használatánál definiálja, hogy mit ért komp-ország alatt. (Olyan ország, állam, földrajzi egység, amely „legképességesebb álmaiban is csak mászkált két part között: Kelettől Nyugatig, de szívesebben vissza”.) Ady mindehhez annyit tesz hozzá, hogy hazugságnak tarja a kompnak híddal való azonosítását. Ady kilenc bekezdéssel később tér vissza a komp-ország metafórájára, amikor azt mondja, hogy a „komp-ország megindult dühösen Kelet felé újra: egy kis sarka leszakadt a kompnak, ott maradt a nyugati partok táján vagy tízezer emberrel”. Végül harmadszor is előhozakodik ezzel a metafórával, miszerint „Komp-ország Keletre indul, kéredzkedjék fel rá a gyenge”.

Az esszében Ady a feudális elmaradottság, a feudális úri hatalom, a provincializmus ellen lázad. A kül- és belpolitika konfliktusában a nemzet vagy haladás konfliktusát látja. A modernséget és forradalmiságot képviselő Ady az úri Magyarország helyett a haladás mellett és a nacionalizmus ellen foglal állást. Ebbe a lírai szöveggörnyezetben háromszor elhangzó komp-ország metafora egyaránt és egyértelműen negatív megközelítést

jelent, vagy ahogyan Vezér Erzsébet fogalmaz: „fenyegetően baljós szimbólum” (Vezér, 1997c).

A POLITIKAI METAFORA JELENTÉSEI

Az Országgyűlés plenáris ülésein elhangzó beszédekben és egyáltalán a politikai közbeszédben Ady Endrére való pusztá hivatkozás is szimbolikus. A rendszerváltása előtt Lukács György és Révai József által aposztrofált „kétlelkű” Ady és a Király István által marxista terminológiával vegyített Ady-kép „volt forgalomban”. A rendszerváltás után Szerb Antal és Vezér Erzsébet által interpretált Ady-kép került előtérbe. Vagyis az az Ady, aki „gyökeréig átélte Kelet és Nyugat antitézisét, az ezeréves harcot Európával Európáért”, aki a koalíció felületes hazafiaságával és nacionalizmusával szemben máig meghatározza a „magyar-koordinátarendszert”, és aki „új magyarság-elgondolást” alakított ki (Szerb, 1990). Mindazonáltal minden korszakban Ady szimbolikus és „emblematis” alakja lett a magyarságnak, hiszen „olyan reprezentánsan magyar volt, mint előtte is csak nagyon kevesen” és akiben „új önszemléletre ébredt a magyarság” (Szerb, 1990). Egyben Ady volt az, aki a nemzet sorsfordító politikai küzdelmeiben úgy vett részt, hogy felcsillantotta „az új honfoglalás lehetőségét” is (Schweitzer, 1977).

Ady Mátyás királyhoz fordul, mert a magyar aranykor képzelete vagy tudata ehhez az időszakhoz kötődik (Dobos, 1986). Ahogyan Ady pártfogót keresett a régmúltban, úgy a magyar politikusok pártfogót keresnek a különböző szintű és típusú integrációkban, a jövőben és a jövő letéteményeseiben (Horn Gyulában, Bokros Lajosban, Medgyessy Péterben, Antall Józsefben). A pártfogókeresés és egyben a minta felmutatása és követése különösen fontos olyan időszakban, amikor a nemzet csillaga leáldozóban van, vagy éppen ellenkezőleg, amikor emelkedőben. Amikor a balsors veszélye fenyeget, vagy amikor megcsillan a jobb sors választásának esélye. Amikor a nagy idők vagy nagy politikai reprezentánsok példája, az akkori jó döntések legitímálják a ma jó döntéseit. Amikor az egyszer megszakított aranykorral vagy annak ígéretével teremt folytonosságot.

A kompszágompja a magyarság nem Európa keleti és Európa nyugati része közötti közlekedési eszköz. A víz egyik partjáról eljutni a másikra napi feladat, az úton levés két part között a komp célja és rendeltetése. A komp – Adynál és a politikusoknál egyaránt – az égtájakat, a földrészeket, az embereket és a kultúrákat elválasztó határon (vizen, folyón) biztosít átkelési lehetőséget. A komp menetiránya egyszerre mutatja a jelent és

jövőt. A komp olyan transzfer, amelynek lényege az ingázás, és amely ha végleg kiköt valamelyik parton, akkor megszűnik kompnak lenni. A kompból ekkor lehorgonyzott hajó, állóhajó, lakóhajó stb. lesz, a mobilitást a statikusság váltja fel. Immár nem szállít többé senkit és semmit: sem embert, sem árut, sem eszmét. A komp és a kompország a végleges megérkezés, a várt beérkezés és a révbe érés lehetőségének a metaforája. A rosszként definiált múlt és jelen meghaladása, maga mögött hagyása, a negatív parttól való eltávolodás és a jóként aposztrofált túlparttal való véglegesnek hitt egyesülés történelmi lehetőségének a szimbóluma.

Ady kompország-metaforája a magyarság sorsának megjelenítője is: a magyarság sorsszimbóluma. A két civilizáció, a két vallás és a két politikai berendezkedés közé szorult ország sehova sem tartozása, a helyén nem lévő, a helyét kereső, de azt nem találó ország és nép szimbóluma. A kompországlét az oka a sanyarú és véráztatta magyar történelemnek. Magyarország az az ország, amely mindig a Kelet és Nyugat partjai közötti ingázik, a kikötés dilemmájának végleges feloldása nélkül. A hiány és rendezetlenség állapotának kifejezése.

A kompország geopolitikai metafora Adynál és késői utódainál egyaránt. A két nagyhatalom között elhelyezkedő Magyarország és a kétpólusú világ határán vasfüggönnyel elzárt magyarság földrajzi helyzettudatának a szimbóluma. Ady attól tartott, hogy az ősmagyar történetet és jelképrendszert kisajátító nacionalista Magyarország eltávolodik Bécstől és keletre sodródik. Ami Ady esszéjében Párizs és Bécs, az kései követői számára Washington és Brüsszel, ami Adynál Pusztaszer, az az utódok számára Moszkva. Magyarország átkerült a folyó túloldalára és kelet-európai ország kategóriájából a kelet-közép-európai ország kategóriájába került. A szovjet blokkból átkerült az észak-atlanti országokat tömörítő földrajzilag is elkülönülő országcsoportba.

A kompország a Jalta utáni világrend, a szovjet csatlósállami lét teljes felszámolásának és a kisemmizettségnek, valamint a kisnemzeti létnek integrációkon keresztüli meghaladásának szimbóluma. Identitáshiányt mutat, és a nagyobb egységhez való tartozás igényét fejezi ki. Olyan helyzet, amely meghozza a magyarságnak a passzív sodródásból való kilépést, és a végre erős, hatalmas, valamint biztonságos szövetségest. A valahova tartozás „történelmi vágya” jelenik meg, amelyet az 1956-os forradalom leverése, a szovjet diktatúra és a rendszerváltás mámorának elmúltá csak felerősített. A perifériáról vagy félperifériáról a centrumba vágyakozás ez, amely a demokratikus és művelt Nyugathoz való csatlakozástól várja a felzárkó-

zást, a feudális vonások és a nacionalizmus eltűnését, a gazdasági bajok felszámolását: az ország, a nemzet felemelkedését és „végleges” megmaradását. A kompországi lét megszűnésének szándéka voltaképpen egy modernizációs vágy megjelenése is, így a kompország (megszüntetése) a modernizáció szimbóluma, minthogy az OECD, a NATO, az EU valóban gazdasági, katonai, kulturális és politikai modernizációt is jelentő integráció.

A kompország tehát egy modernizációs vízió, egy olyan szcenárió, cselekvési, mondhatni politikai program, ami a politikusok által is jól használható. Ez a jövőkép egyben szakít a számos vonatkozásban sokat hangoztatott hídszereppel (a híd politikai metaforával), tagadja a gazdasági, katonai önállóság (teljes szuverenitás) lehetőségét, és elutasít mindennemű harmadik utas (harmadik választás lehetőségét felmutató) politikát. Tagadja a politikai és katonai értelemben vett semlegesség létjogosultságát és ennek realitását, és ezzel együtt szakít a „magyar glóbusz”,⁵ azaz a magyar önhittség és kultúrfőlény retrográd elképzelésével is.

A kompország tehát valóban „fenyegetően baljós szimbólum” (Vezér, 1997c). Adynál és a kifejezést használó politikusoknál egyaránt. Egy mindenképpen megszüntetendő helyzet, geopolitikai lét, helyzettudat, köztes identitás, politikai-gazdasági-hatalmi-katonai szituáció, légtüres tér, marginális helyzet, negatív történelmi tapasztalatokkal megterhelt elhelyezkedés és működési forma. A parlamenti beszédekben is ilyen helyzetekből való kiemelkedés lehetőségét fölcsillantó szituációkban jön elő és kerül megidézésre. Történelmi sorsfordulóknak mondott vagy tartott helyzetek és döntések esetében, amikor valamelyik nagy és fontos nyugati integrációhoz való csatlakozás lehetősége megadatik. Amikor mód van a sorsváltásra és a kompországléttől való megszabadulásra vagy pedig a befogadás utáni öröme.

Mindez elsődlegesen és meghatározóan a NATO-csatlakozás tematikájára igaz. Nem az idősorrendben első OECD-tagságra vagy a kifejezetten Európát jelentő és a „civil” EU-hoz való csatlakozás esetében igaz mindez, hanem az időrendben második, Észak-Amerikát is magába foglaló, elsődlegesen katonai integráció, az Észak-atlanti Szövetséghez való csatlakozás esetében. Mintha a NATO-csatlakozás (népszavazás) jelentette volna a politikai elit számára a legnagyobb fejtörést és vált volna a legfontosabb integrációvá. A NATO jelentette a túlparton való végérvényes kikötést, a kompországlét megszűnését, a révbe érkezést, ahonnan nézve az EU-csatlakozás már biztosnak tűnt. A NATO-tagság jelentette és jelenti az első és legnagyobb integrációs élményt, adja a megérkezés történelmi élményét. A NA-

TO, valószínűleg mit sem tudva Adyról és a kompország-metáforáról, maga is olyan szervezetként beszél önmagáról, amely „szilárd horgony szövetségesek és partnerek számára” egyaránt.⁶

A kompország-metáfora alkotója és használói egyaránt egy ún. aszimmetrikus ellenfogalomban gondolkodtak, amelyet a magyar nemzet és állam, valamint a magyar történelem egészére vonatkoztatnak. A kompországlétben gondolkodók (semlegesek, harmadik utasok, el nem kötelezettek, függetlenségpártiak stb.) és a Kelet felé elmozdulni vágyók (pl. szocialisták, kommunisták) egyrészt egy kategóriába soroltattak, másrészt pedig egyaránt a negatív oldalra kerültek. A kompország egyenlőtlenül ellentétes alapfogalom (Koselleck, 1997), egy olyan ellentétet és olyan két csoport közötti ellenállást fejez ki, amely során a másik oldal hívei megszólíttatnak ugyan, de nem kapnak elismerést. (Ezek a kompországlétben gondolkodók a NATO-csatlakozás esetében például a semlegességpártiak vagy a Kelet felé tekintő kommunisták, az EU esetében például a zöldek és globalizációkritikusok vagy az EU-szkeptikusok). Az integrációkat bármilyen okból elutasítók a politikai diskurzusban nem egyenrangúak, hanem a lenézett és szalonképtelen kategóriába soroltatnak. Az intergrációpártiak és -ellenesek diskurzusa így egyoldalú és egyenlőtlen. A rendszerváltó és szinte teljes egészében az integrációkat pártoló politikai elit elhatárolódását és a másként gondolkodók kirekesztését mutatja. A parlamenti elit önmagát a kompországot Nyugat felé elhagyó politikailag hatékony és egységesen cselekvő közösségként határozza meg, miközben az említett integrációkat ellenzőket kirekeszti és cselekvésre képességét megkérdőjelezi. A politikai közösség olyan érvrendszert használ és olyan kritériumok mentén szelektál, amelyből eredő ellenpozíció – az országnak jót akaró ember számára – csak tagadható lehet.

Az OECD, a NATO és az EU (az integrációk) a kikötők, amelyek szilárd horgonyt adó helyek (struktúrák), a megérkezés és a beérkezés fix pontjai. A visszatérés helyei, a csendes és békés kikötők a zajos és véres túlparttal, valamint a bizonytalan sodródással szemben. A három integráció a műveltek, a gazdagok és a győztesek által létesített kikötők, míg a túloldalon a barbárok, a szegények és vesztesek maradnak. A ma időszaka természetes visszatérést jelent a nagy és győztes Mátyás királyhoz, a szerves és nyugati típusú modernizációhoz. Az észak-atlanti és a nyugati part maga az aranypart és Magyarországra újra aranykorszak köszönt rá.

A KOPPÁNY-METAFORA HASZNÁLATA
AZ ORSZÁGHÁZBAN

Koppány alakjához kötődő politikai metaforát jóval kevesebb alkalommal (9 esetben) használták az Országgyűlés plenáris ülésein felszólalók. (A komország-metafora használatához viszonyított aránya 9:27.)

Az első demokratikus megválasztott parlament alakuló ülésén elsők között felszólaló, az Egyesült Államokból közel 40 évig tartó emigrációból visszatérő 88 éves Varga Béla, a Nemzetgyűlés volt elnöke használta először a Koppány-metaforát a Parlament falai között (1990. május 2.). Egy nehéz korszakot lezáró és egy újat megnyitó, személyes hangvételű és történelmi példázatokkal megtűzdelt beszédében „*a második magyar ezer év*” kezdetéről szólva hangsúlyozta, hogy „*az országalapítók nem a Koppányok voltak, hanem Szent István*”. Majd így folytatta szónoklatát: „*Mert a pogányság nemcsak nyilas vagy sztálinista pogányság formájában jelentkezik, amelyektől megszabadultunk, de előttünk állhat talán egy újabb, országunkat, földrészünket, földanyánkat fenyegető természetromboló technikai pogányság árnyéka is*”.⁷

Több mint hétéves szünet után, Magyarország NATO-csatlakozásáról szóló népszavazás előtt pontosan két hónappal (1997. szeptember 16.) Szent-Iványi István (SZDSZ) használta ismét plenáris ülésen a Koppány-metaforát a népszavazás elrendeléséről szóló országgyűlési határozati javaslat vitája során. A liberális politikus hosszú beszédében az Európai Unióhoz való csatlakozás szempontjából vizsgálta a NATO-csatlakozást, a két integrációt egybekapcsolva érvelt a NATO-népszavazás kiírása és a csatlakozás mellett. Megállapítása szerint, mindaz, aki „*a négy alapszabadság*” („*az áru, a szolgáltatások, a munkaerő és a tőke szabad áramlása*” „*unióját*” „*meg akarja akadályozni*”, „*az nem a Szent István-i úton halad, hanem a Vazulok, a Koppányok útján halad, azon az úton, amelyet már akkor is elutasított a magyar nemzet józan többsége*”.⁸

Időrendi sorrendben haladva ismét egy szabad demokrata politikus, Puha Sándor az, aki a termőföldről szóló törvény módosításáról szóló vitájában elmondott nagyívű beszédben említi Koppány nevét (1997. szeptember 29.). Puha Sándor a külföldiek földszerzésével kapcsolatban azt mondta, hogy „*a Szent István királyunk által betelepített Hont és Vecellin lovagok, akik közül az első egy ősi magyar vármegye névadója, a másik pedig István Koppány feletti győzelmének egyik legfőbb elősegítője*” a földtulajdon szerzésével és ezzel egyidejűleg Magyarországon való megtelepedéssel „*váltak magyarrá*”. Majd mindeh-

hez további kifejtés nélkül – de minden bizonnyal Torgyán József kiscgazda politikusnak címezve mondanivalóját – hozzátette, hogy „*érdekes gondolatokat ébreszthet Koppány és a mai ellenzék egyes politikusai törekvéseinek és nevüknek egybecsen-gése, rímelése*”.⁹

Az 1998-as ciklusváltás első plenáris, egyben alakuló ülésén – a köztársasági elnök után – elmondott első beszédben (1998. június 18.) ismét a NATO-népszavazással összefüggésben tűnik fel a Koppány-metaphora. Varga László (Fidesz) az országgyűlés korelnöke összegző-értékelő beszédében ugyanis azt mondta, hogy „...*több társadalmi szervezet és parlamenten kívüli párt is ellenezte a NATO-ba való felvételt, azonban népszavazás volt, a nép a szervezeti tagság mellett döntött, és így választ adott azoknak az újmódi politikai Koppányoknak, akik úgy érzik – sajnálatosan –, hogy Magyarországnak nincs szüksége biztonságra...*”¹⁰

A vizsgált időszakban Koppány nevét Csurka István (MIÉP) említette legközelebb (1998. november 30.) napirend előtti, rövid felszólalásában. A magyarság létszámának fogyásáról és az ország gazdasági, kulturális kettészakadásáról szólva fejezte ki nem tetszését „*az idegen*”, „*a német*” befolyás növekedése ellen, és emelt szót a magyarság megmaradása érdekében. A pártelnök mindezekkel összefüggésben emlékeztetett arra, hogy a magyarság fennmaradásának és Európában való megmaradásának biztosítása olyan nehéz feladatot jelent, mint amilyen „*Koppány és Vérbulcsú idejében*” volt.¹¹

Az MSZP képviselőcsoportja részéről felszólaló Kovács László Koppány-metaphorája Magyarországnak az Európai Unióhoz való csatlakozásáról megtartott vitanapon hangzott el (1999. szeptember 29.).¹² A beszédben a NATO-t is többször megemlítő szónok kifejtette, hogy „*Magyarországnak az Európai Unióhoz történő csatlakozását támogatja minden olyan politikai erő, amely az ezer évvel előtti vitában nem Koppány, hanem Szent István oldalán áll*”. Hosszú beszédének másik részébe ismét visszatért a metaforához, és azt mondta, hogy „*Koppány diktátumnak tekintette a kereszténység felvételét, Szent István viszont az ország modern állammá tétele, Európába illesztése, fennmaradása feltételeként értelmezte ugyanazt*”.¹³

Az MSZP egy nem kevésbé fontos másik alkalommal „A Szent István-i államalapítás emlékének megörökítéséről és a Szent Koronáról szóló törvényjavaslat” vitájában említi ismét Koppány nevét (1999. december 18.). A felszólaló Kiss Gábor szocialista képviselő nagyívű történelmi beszédében „*a másként gondolkodással*” és „*a nemzetietlenséggel*” összefüggésben idézi meg „*a magyar véreivel*” időlegesen szembeforduló István

királyt és Koppányt. Majd aktualizálva az eseményeket kijelentette, hogy: „*Meg nem engedve a történelmi transzformációt, lehet, hogy valaki a parlamentben a korabeli globalizmus székértolójaként marasztalná el ezt az István királyt...*”¹⁴

A Koppány-politikai metafora használatának sorát két MDF-es képviselő zárja. Lezsák Sándor – Kiss Gáborhoz hasonlóan – a Szent István-i államalapítás emlékének megőrkítéséről és a Szent Koronáról szóló törvényjavaslat általános vitájában szólalt fel (1999. december 8.). Az egyes korábbi koppány metaforákkal szemben megfogalmazott képviselői megnyilvánulás egy eddig a plenáris üléseken nem érintett szemszögből szemlélve közelít Koppány alakjához. Lezsák Sándor ugyanis azt mondta, hogy: „*Bizony, az elmúlt évtizedben olyanok, akik korábban mindig csak I. István néven nevezték Szent István királyunkat, előszeretettel éltek hamis hasonlatokkal, miszerint a termőföld és a hazai infrastruktúra idegen kézre adását csak a Koppányok ellenzik, Szent István bezzeg befogadta a nyugatiakat. Nos, az ilyen állításokkal szemben történelmi tény, hogy mind a földtulajdon, mind a jogrend, mind a hadvezetés terén első szent királyunk megőrizte a magyar hagyományokat.*”⁽¹⁵⁾

Az MDF-es Karsai Péter használta ez idáig utoljára a Koppány–István-metaforapárt, szót ejtve egyben a többi „ellenállóról”, az erdélyi Gyuláról és Vazulról (2003. április 15.).¹⁶ A képviselő az EU-népszavazást követően elmondott napirend előtti felszólalásában az EU-csatlakozást forradalomnak nevezte, amely egyrészt „*a középkori műveltebb s keresztény Európába történő beilleszkedés forradalma*”, másrészt, amely „*nemcsak hősokeket, szenteket termelt*” („*Szent István király, Csanád, Pázmány, Gizella*”), „*hanem véres harcokban ellenállókat*” („*Koppány, Gyula, Vazul*”) is. „*E harc fájt mindenkinek, mindkét oldalnak, de meg kellett harcolni, mert ez biztosította nemzetünk fennmaradását.*”¹⁷

A POLITIKAI METAFORA TÖRTÉNELMI HÁTTERE

A történelmi példázatokban és a plenáris beszédekben a Koppány-metafora elsődleges párja „Szt. István” vagy (a szent jelző elhagyásával) „István király”. Másodlagos párja pedig Vazul (Koppány–Vazul) és Koppány/Vazul–István. (Vazul neve önállóan is négyszer fordul elő a vizsgált időszak plenáris beszédeiben.)

Koppány és István harcát a magyar és külföldi krónikák, valamint legendák egyaránt megőrkítették. A „Szent István király kis legendája” szerint Koppányék „*szívében féltelenség s*

restség fészkelte” és „ördögi sugallatra elvetették a király meggyőződését” (Érszegi, 1983a). A „Szent István király nagy legendája” pedig Koppányról úgy beszél, hogy ő „minden jónak ellensége, az irigységgel és gonoszsággal teljes ördög”, továbbá, hogy „Krisztus apródjának szent szándékát szétzilálja”, „belháborút támaszt” (Érszegi, 1983b). István, illetve Szt. István alakja és tettei és ezáltal Koppány alakja is a magyar és külföldi krónikákban és legendákban fönmaradtak. Szent István (akinek pogány neve Vajk volt), Európa-szerte közismert volt és maradt, különösen az angolszász és német nyelvterületen (Dobos, 1986).

A Koppány–István, illetve a Koppány/Vajk–István politikai metaforapárokhoz kapcsolódó analógiák megértéséhez elengedhetetlen – mint ahogyan azt a kompszórág-metafora esetében is tettük – a történelmi háttér felvázolása. Az elsődleges Koppány–István-politikai metaforapár esetében már annak is fontos üzenete van, hogy miként kerül megnevezésére első királyunk neve (István király, I. István, Szent István stb.). Koppány és István harcának idején István természetesen még a szent jelző nélküli István volt csupán. István szentté avatására csak mintegy száz évvel később, 1083-ban került sor. Ekkor azonban még Koppány vezér és István vezér állt szemben egymással. Éppen azért folyt a harc, hogy ki legyen a két fejedelmjelölt közül „a fejedelem”. A két vezér közötti harcban István szentként való említése a kettőjük közötti morális, szakrális távolság növelését szolgálja és eleve István alakját preferálja. István alakja és ezáltal harca, majd győzelme kerül transzcendens közegbe, miközben Koppány harca „pogány hitén” alapul és szintén transzcendens vonatkozású. Azaz, amit István véghezvitt (tette azt bármilyen véres eszközökkel is) az egyházi szentté avatás által utólag kap egyházi legitimitást (szakrális legitimitáció) és kap egy, a történelem homályába vesző, misztikus beállítást. Ez felfogható a keleti, pogány népeknél ismert és a magyaroknál is meglévő azon felfogás továbbéléseként is, amely az uralkodót Istenként tiszteli. Az égi származást azonban itt már a katolikus egyház és az utókor „intézményesíti”. Ebből következően Istvánnak Koppány felett aratott győzelmében a sorsszerűség és Isten (a keresztény Isten) akarata nyilvánult meg.

Koppány és István mindketten magyarok, sőt egymás közeli rokonai (unokatestvérek), akik egyaránt az ország uralkodói székét akarják, mivel az egymástól eltérő öröklési rend szerint mindketten utódai lehetnének Géza fejedelemnek (Bakay, 1978). Koppány az ősi pogány magyar és keleti (seniorátus) elve, István a keresztény egyház alkalmassági (idoneitás) elve

alapján örököse a hatalomnak. Koppány az idősebb, a szittya ivadék, a keményfejű és nyakas, az ősi magyar (pogány) hitvilághoz ragaszkodó arisztokrata (Kristó, 1983a). István a fiatal, a fejlődni képes, keresztény magyar, aki németeket (idegeneket) hoz be az országba. Koppány a kalandozó, nomád és félnomád, kóborló, szabad magyar, István a megállapodott és letelepedett, a megtért magyar. Koppány a múlt (régi paradigma), István a jövő (új paradigma). Koppány testesíti meg a keletet, ahonnan a magyarok magukkal hozták a társadalmi, hatalmi szerkezetüket, ősi vallásukat (pogányságukat, illetve sámánizmusukat). Ezzel szemben István jelenti a nyugatot, a megmaradást jelentő feudalizmust és az új vallást (kereszténységet). Koppány a perifériához, István az (új) világi és egyházi centrumokhoz húz. Koppány mindenben a „hozotthoz” foggal-körömmel ragaszkodó „nacionalista”, István a nyitott, a másságra figyelő, integratív személyiségű „globalista”. Koppány a káosz (szabadság a törzsi arisztokráciának; szabadság a szabad magyaroknak; nomád és kalandozó életmód), míg István a kozmosz (szervezett társadalom, erős államhatalom, a jog és az egyház uralma) toposzát jeleníti meg. A két magyar vezér küzdelme, a két paradigma, egyben a múlt és a jövő, kelet és nyugat küzdelmeként vonul végig a magyar történelmen, miközben ideológiai köntösbe bújtatott örökösödési harcként is leírható (Bakay, 1978).

Az uralkodói és hatalmi kérdést – a történelem tanúsága szerint – nem lehetett másként eldönteni, mint a fegyverek erejével. A Veszprém alatt megvívott csatában ki-ki a maga sokatmondó szimbólumait viselve harcolt. Koppány a turulmadár, míg István Szt. György és a magyar születésű szent, Szent Márton zászlaja alatt vonult hadba. A kalandozáshoz illő, portyázó, rajtaütésre épülő harcmodornak megfelelő, könnyű fegyverzetű (új, keleti hajlított szablya, fokos) pogány sereg állt szemben a „modernizált” (nyugati kétélű kard), nehéz fegyverzetű páncélos lovagok, németek vezette keresztény magyar sereggel.

A kiegyenlített, ádáz csatának Koppány és az István hadait ténylegesen vezető német Venczellin (Vecelin) párviadala vetett véget, amely során a Wassenberg grófja győzött. István parancsára Koppány holttestét felnagyelték és elrettentésként vagy pacifikálásként az ország négy városában közszemlére akasztották ki (Kristó, 1983b). Koppány birtokait és vagyonát István fejedelem elkobozta és úgy rendelkezett, hogy Koppány volt földjei utáni tized (és minden tizedik gyermek?) a pannoni halmi monostort illesse. Istvánt néhány évvel később királlyá koronázták (1000). A magyarok tömegével tértek át a keresztény hitre: István király tűzzel-vassal térített. Létrejöttek az egységes feudális állam keretei és ennek részeként kiépülőben

volt az állami és egyházi szervezet. István király azonban elvezítette kiszemelt trónörökösét, Imre fiát (Szent Imrét). Fia halála után István király saját nővérének fiát, Orseolo Pétert jelölte ki a királyi trónra. Ez azonban ellenállást váltott ki a király udvarában. Ekkor (1037?) lépett „színre” Koppány öccse, Vazul (Vászoly), aki egyben István király unokaöccse is volt. Koppány halála után Vazul időlegesen behódolt Istvánnak, de megtartotta a pogány hagyományokat. A hatalom megszerzése (visszaszerzése) vagy a szakrális királygyilkosság keleti népeknél előforduló pogány szokása miatt meg akarta ölni István királyt (Bakay, 1978). A királygyilkosság nem sikerült, ezért Vazult megvakították és fülébe ólmot öntöttek, azaz végleg alkalmatlanná tették az uralkodásra. Leszármazottait (András, Béla, Levente ifjú hercegeket) István király külföldre száműzte. Az ősi magyar öröklési rendet tehát sem Koppánynak, sem pedig Vazulnak nem sikerült visszaállítani, és végleg elveszítették a pogány hit alapján való hatalomra kerülés lehetőségét. Később ismét voltak pogánylázadások, de ez már nem veszélyeztette az állami és egyházi hatalmat. Megtörtént az államalapítás. A pogány Koppány–Vazul-ág legyőzésével eldőlt az örökösödési harc, és a nyugati, az új paradigma végérvényesen győzedelmeskedett.

A KOPPÁNY-POLITIKAI METAFORA JELENTÉSEI

A Koppány–István és a Koppány/Vazul–István metaforapárok-nál alig lehetne beszédesebb metaforákat használni a bal- és jobboldali, illetve liberális és nem liberális pártok közötti szimbolikus küzdelemnek, a küzdelmek mögött megbúvó ideológiai, érték- és történelemszemléleti, valamint az integrációkkal (NATO, EU) kapcsolatos nézetkülönbségeknek.

Amennyiben elfogadjuk azt, hogy az Országgyűlés plenáris ülésein felszólalók hűen képviselték pártjuk felfogását és azt jól is interpretálták, akkor a teljes – de mégis kis számú felszólalásból – levonható néhány következtetés. Az MSZP képviselői Szent Istvánban az állam fennmaradásának elérésén kívül a modern állam megteremtőjét, egy reálpolitikust látnak, aki a külső kényszernek nem engedelmeskedő, a kényszerben meglévő nagy lehetőséget meg nem látó Koppánnyal szemben az „illeszkedő állam” koncepcióját dolgozta ki. Az MSZP számára Szent István mai másként gondolkodó, aki úgy tudott a nemzetért tenni, hogy egyben globálisan is gondolkodott. Az SZDSZ-nél a Szent István-i út a gazdasági szabadságjogok maradéktalan érvényesülését jelenti. Szent István az idegeneket befogadó,

azokat letelepítő és az idegenekkel együtt élő, velük irányító, győzedelmes uralkodó. (Nyilvánvaló, hogy mindezek ellenkezőjét testesíti meg Koppány.)

A Fidesz szemében a pogányság egyértelműen rossz, míg a másik oldalra helyezett kereszténység az egyértelműen jó. Az országalapítók nem pogány magyarok, hanem keresztény magyarok voltak és az állam fundamentuma a kereszténység. Az MDF tovább árnyalja a képet: Szent István nemcsak befogad és földet és infrastruktúrát ad idegen kézbe, de ezzel együtt megtartja a magyar jogrendet, a magyar földet és a magyar hadrendet. Ezzel szemben Koppány az, aki úgy akart magyar maradni, hogy nem akart idegent látni az országban. Az MDF számára Szent István testesíti meg a művelt és keresztény Európát, a szent forradalmárt, míg Koppány az ellenálló (ellenforradalmár), akivel szemben meg kell vívni a harcot. István oldala a szent vonulat, a szakrális oldal, míg Koppány a profán és istentelen oldal.

A szélsőjobboldal számára az István–Koppány-duál a kettészakadást, illetve a kettészakadás veszélyét jelenti. Számukra Szent István a magyarság fennmaradását, a megmaradást szimbolizálja. A MIÉP-nél érhető talán a legjobban tetten az, hogy az adott időszakot azonosítja az István–Koppány történelmi korról, hiszen olyan nehéznek és testvérháborús helyzetnek ítélik meg a kort, mint amilyen az Koppány idejében volt.

Az említett pártok több esetben nevesítik is az egyik vagy másik oldalon állókat. Az MSZP politikusa alig burkoltan Torgyán József kiscgazda politikus személyével azonosítja Koppány alakját. Az SZDSZ a Szent István-i oldalt, a NATO- és az EU-tagságot támogatókat tartja „*a magyar nemzet józan többségé*”-nek, míg azokat akik az integrációk ellen voltak, Koppányoknak tartja. De az SZDSZ szemében a Koppányok a liberális elvekkel szemben állók is, hiszen szemükben Szent István liberális és a döntő többség akaratát megtestesítő integrációpárti politikus volt. A Fidesz pontosan behatárolhatóvá teszi a Koppányokat, amikor a NATO-népszavazáson nemmel szavazókat és a biztonságot jelentő NATO elutasítóit „*újmódi politikai Koppányoknak*” nevezi.

Önmagában véve a történelmi párhuzam felállítása is sokatmondó, hiszen ezáltal a nemzet történetében a NATO-csatlakozásnak is olyan helyet követel, mint a Koppány–Vazul-pogánylázadás leverésének. A politikai elit egyenrangúsítja a két történelmi kort és eseményt, és ezáltal nemcsak megengedi, de maga generálja a kínálkozó analógiák sorát. A politikai elit önmagát is Szent István-i, azaz államalapítói helyzetbe képzei. Olyanba, ami a fogalomból következően csak egyszer

adatik meg, miközben éppen a párhuzam felemlegetése mutatja, hogy ez – legalábbis Magyarország esetében – egy szüntelenül megismétlődő „teremtő aktus”. Azt is mondhatnánk, hogy az államalapítás, a „nyugaton való honfoglalás” egy folytonos és végtelen modernizációs folyamat, aminek természetesen lehetnek kitüntetett állomásai. Ilyen volt tegnapelőtt 1848–1849, tegnap 1956, most a NATO- és az EU-tagság. A jelenben élő politikai elit számára azonban a mindenkori jelen idejű integrációs aktus jelenti az „államalapítást”. A heroikusnak és a legnagyobb történelmi tettként megélt, illetve beállított „államalapítások” attól is lesznek olyan fontosak, hogy kíméletlenül véres, tényleges vagy szimbolikus harcban, de mindenképpen hatalmi harcban dőlnek el. Az „államalapítás” profán és vallási mítoszának megteremtése során a politikai elit magatartására a kiélezett és nagyon fontos helyzetekre jellemző magatartás lesz a jellemző. Fontos nemzetközi támogatók (korábban a bajor udvar, most a NATO- és az EU-tagországok) is alátámasztják a történelmi tettük nagyságát. Ez már alig fokozható történelmi felelősségtudatból érthetőbb, hogy a politikai elit saját államalapítói mítoszákat őrizte akkor is, amikor kíméletlenül lépett fel az integrációkat ellenzőkkel vagy azt megkérdőjelezőkkel szemben.

A Koppány–István-metaforapár analógiák és asszociációk sorát indítja el a magyar történelmet ismerőkben, aktuálizálja a történelmi eseményeket, és a történetben minden szereplő alteregója megjelenhet. (Ez egyébként a metafora használójának szándéka is egyben.) A politikai elit számára – szinte kizárólagosan – a NATO- és az EU-csatlakozás újrafogalmazása a Szent István-i választásnak, ami most is a jövő, az új paradigma, a modernizáció, az „új feudalizmus” (piacgazdaság) és a keresztény euroatlanti kultúra (civilizáció) választását jelenti. A NATO-csatlakozásellenes újmódi politikai Koppányok testesítik meg a múltat, a letűnt kommunizmust és a jaltai világrendet, azaz a régi paradigmát. Aki a magyarság fennmaradását és gyarapodását akarja, azaz a kozmosz toposzában gondolkodik, az a békét, a rendet, az alkotmányos demokráciát biztosító keresztény, nemzetközi katonai-politikai integrációt választja. A maradi, nyakas magyarokkal, a turulmadár védőszárnyai alatt harcoló, a gyepükről és az ugarról jött, elmaradott országrészekből származó, műveletlen, keleti magyarokkal nem lehet eredményeket elérni. A portyázó harcmóddal és a könnyű fegyverzetrel, az elavult a Varsói Szerződés idejéről származó fegyverekkel nem lehetünk tagjai a fejlett világnak. Az integrációt, a nyugathoz való tartozást, ha nem is feltétlenül háború révén, de a fegyveres erő strukturális egysítése révén lehet elérni és demonst-

rálni. (A NATO-tagságunkat követő második héten lépett hadba Jugoszlávia ellen a NATO és vele együtt Magyarország.) Az elavult gazdaságunk, benne hadigazdaságunk a NATO révén fog kivirágozni, és tudunk majd jobban élni, mint korábban, és mint a szomszédaink. A NATO révén jutunk korszerű fegyverekhez, végezzük el a jogharmonizációt és egy erős, tagjait megvédő keresztény alapokon nyugvó demokratikus közösség tagjai leszünk. A NATO-falakon kívül rekednek a pogányok (mohamedánok) és a barbárok (szomszédok, Oroszország, „lator országok”), valamint a nem fehér emberek (elsősorban az arabok és a kínaiak). A csatlakozásellenesek: az elmaradott keletet képviselők („ázsiai termelési mód”), a Varsói Szerződés és a Szovjetunió „visszacsinálását” akarók, a rendszerváltásra nemet mondók. E paradigma elsősorban a falusi és alacsony végzettségűek körében lehet a legnépszerűbb. A Koppány–István-hasonlat aktuális szereposztásában a NATO-ellenesek az idegengyűlölők, az Amerika-ellenesek, az idegen szokások ellenzői és a kultúraellenesek. Az aktuális Koppányok (MIÉP) szemében ez az ősi magyar föld védelme (a NATO-csatlakozásról és a földkérdésről nagyon sokáig együtt akartak kiírni népszavazást!), a nemzeti jelképek különös tisztelete (korona), a magyar nyelv a fontosabb. Más Koppányok (Munkáspárt) a karvalytőke, a multinacionalisták, a kizsákmányolók, a működő tőke, az idegen térítők (gazdasági szakemberek és nemzetközi szervezetek) formájában jelennek meg. (A csatlakozásellenes civil szervezetek csak összemoshatók ezen Koppányokkal, önálló Koppány-arcuk megjelenítésére alig van mód.) Tehát a modern kori Koppányok is mind magyarok, csak másként, más paradigmában képzelik el a magyarság fennmaradását és gyarapodását. Máságuk azonban még a demokratikus berendezkedés ellenére sem fogadható el, mert itt nincsen harmadik út, itt vagy-vagy van. Éppen ezért mindenkinek kötelessége igen szavazatával állást foglalni, semlegesnek nem lehet maradni és az ország semlegességét sem megengedett képviselni. Abban a történelmi helyzetben kell dönteni, amikor István már behívta a német fegyvereseket, azaz a NATO már Madridban meghívta tagjai sorába Magyarországot és a Parlament már döntött a NATO-csatlakozásról. A régi és az új határán kell megint dönteni a voltaképpen 1000 éve tartó modernizáció megújításáról vagy elvetéséről, illetve a modernizáció irányáról. Koppány és István (Venczellin) párviadala most is harcban, csak politikai harcban dőlt el, és a nép szavazatai alapján István és Venczellin, azaz a csatlakozáspártiak és a NATO győzött. A győzelemből kivették részüket az egyházak is, joggal tarthatnak igényt tehát az anyagi támogatók formájában megnyilvánuló „egyházi tizedre” is, de a NATO

is kap majd a tagsági díjból, fegyvereinek megvásárlásából stb. származó „tizedet”. Az új paradigmában kizárólag az ezt győzelemre vivő pártok kaphatnak helyet, lehetnek elfogadott partnerei a politikai diskurzusoknak.

Koppány felnégyelésének és teste kifüggesztésének, valamint Vazul megvakíttatásának és süketté tételének is van üzenetértéke. Ez a Koppány-paradigma megszegyenítő vereségére utal, amelyet nagy nyilvánosság előtt, itthon és külföldön egyaránt demonstratív módon fel lehetett mutatni. Koppány testéből darabokra szaggatott hatalmi és győzelmi jelkép lesz, akárcsak a lakosság egységes akarataként itthon és külföldön felmutatott népszavazási győzelemnek. Vazult fizikailag tették alkalmatlanná a hatalomra, miként különböző közjogi eszközökkel és a média hatékony közreműködésével szorították perifériára a csatlakozáselleneseket. Csakúgy, mint a pogányág hercegeit, a csatlakozás ellenzőit és magát a NATO-kritikát száműzték a magyar politikából. A katonai integrációtól nyelviileg sem idegen megközelítés, ha a NATO- és csatlakozás-ellenesek politikai likvidálása, totális politikai megsemmisítése a Koppány-Vazul-út egyik vége. Az út másik vége az, hogy a pogányokból katolikusok, a Varsói Szerződés híveiből NATO-hívók lettek. Megjelentek a kényszerből (egzisztenciális okok miatt, például katonák, diplomaták, politikusok) és karrierből „átállók”, a politikai aposztaták.

A plenáris üléseken elhangzott Koppány-politikai metafora használatából az is látható, hogy alkalmas a politikai ellenség megnevezésére és megszólításra. A metafora használója önmagát minden esetben az egyedül és kritika nélkül a jónak tartott Szent István-i oldalhoz tartozónak mondja, függetlenül a témától, pártállástól vagy pozíciótól. A mindenkori másik oldal, a megszólalóval egyet nem vagy csak fenntartásokkal egyetértő oldal a totális rosszát szimbolizáló Koppány. Tehát mindenki magát tartja szentnek, igaznak, progresszívnek, modernnek és legitimnek, a Szent István-i örökség képviselőjének, míg „a másik” a pogány, a hazug, a destruktív, maradi, modernizációellenes és illegitim Koppány-követő.

A Koppány-István politikai metaforapár azért is fontos, mert a szereplők azonosíthatók és talán állítható, hogy a kiosztott szerepekre rá is ismertek, sőt „maguktól” el is játszották azokat, mintegy belebújva abba (pl. MIÉP, Munkáspárt).

A diskurzusokban említésre kerülő politikai metaforák az analógia nyelvén közölnek információkat (Szabó, 1994). A szóképek absztraktfogalmi nyelven szólnak, és sűrítve adják közre a történések leírását, értékelését és az ebből levonandó előírás-

sokat. A metaforák politikai identitást teremtenek és egy gondolkodási paradigma lényegét képesek ábrázolni, amelyekből egy politikai cselekvési program is következik. A komország- és a Koppány-metafora egy olyan történelmi szókép, amely egy közösségi és egyben nemzeti problémáról, a nemzet előtt álló feladatról és annak helyes megoldásáról szól. A politikai diskurzust meghatározó, határkijelölő metaforák, ami a régi és az új határán megjelenő történelmi példázat sokértelmű megidézésével közvetít üzeneteket. A két metafora, mint annyi más politikai metafora, manipulatív funkciót tölt be. A két tárgyterület (komország és az integrációk, valamint a Koppány-István és az integrációk) között strukturális analógiát állít fel, amely nem pusztán hipotetikus jelentőségű. Így polárisan képzett reflexiós struktúrák jönnek létre. A két tárgyterület összekapcsolása révén a metaforapár jelentéstartománya kitágul, de ugyanakkor meghatározott keretek közé szorul. Az egyik jelentés hozza a másikat, az egyik meghatározza a következőt és kialakul az analógiás kényszer. Ennek során sem a metafora alkalmazója, sem pedig címzettje nem tud már megszabadulni az analógiáktól. A metafora értelmezésével kapcsolatos mindenféle fenntartás megszűnik (Köller, 1975). A manipulatív politikai metafora elfogadást nyer.

JEGYZETEK

- ¹ Az Országgyűlés hiteles jegyzőkönyve (1990. május 2.–2002. február 26.). CD-ROM, Arcanum-adatbázis, Budapest, 2002. Továbbá: <http://www.mkogy.hu>.
- ² A komország-metafórát minden esetben úgy írom, ahogyan azt adott korban használták, tehát Ady Endre esetében és korában „komp-ország”-nak, egyébként pedig „komország”-nak.
- ³ Az „Ismeretlen Korvin-kódex margójára” című esszé először „Panaszkodás és hit” címmel a Figyelő 1905 áprilisi számában (217–220) jelent meg, majd „Egy ismeretlen Korvin-kódex margójára” címmel szintén a Figyelőben jelent meg 1905 októberében. Az Ady Endre összes prózai művei VII. kötetében „Morituri” címmel jelent meg (306–307).
- ⁴ Az „Ismeretlen Korvin-kódex margójára” című esszéből az Ady Endre: „Jóslások Magyarországról” című kötet alapján idézek. Féja Géza (szerk.). Budapest, Athenaum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1936., 279–285.
- ⁵ Ady Endre: Ismeretlen Korvin-kódex margójára. Féja Géza (szerk.): Jóslások Magyarországról. Uo. 280.
- ⁶ Javier Solana NATO-főtítkárral ilyen címmel jelentette meg a csatlakozásra váró országoknak írt levelét, amely egyben a több nyelven megjelenő, negyedéves „NATO-tükör” című periodika címe is volt. 1998. 4. szám, 3.
- ⁷ 1. ülésnap, 4. felszólalás.
- ⁸ 298. ülésnap, 18. felszólalás.
- ⁹ 303. ülésnap, 89. felszólalás.
- ¹⁰ 1. ülésnap, 1. felszólalás.
- ¹¹ 36. ülésnap, 36. felszólalás. A Csurka István (MIÉP) által említett „Vérbulcsú” (helyesen: Bulcsú) magyar vezér volt, aki Lél vezérrel együtt a kalandozó magyar hadjáratok legismertebb alakja lett. Bulcsút Augsburgban

955-ben felakasztották. Ő kevésbé hangsúlyos alakja a magyar történelemnek.

¹² Az időrendi sorrendet tekintve Koppány nevét Barkóczy Gellért (FKGP) használta legközelebb (1999. március 2.). A képviselő azonban nem metaforaként használta a pogány vezér nevét.

¹³ 89. ülésnap, 6. felszólalás.

¹⁴ 107. ülésnap, 335. felszólalás.

¹⁵ 107. ülésnap, 355. felszólalás.

¹⁶ Vazul pogány vezér neve külön kerül említésre:

Isépy Tamás (KDNP), 1995. szeptember 15., 2. ülésnap, 155. felszólalás.

Hegyí Gyula (MSZP), 2001. május 7., 207. ülésnap, 107. felszólalás.

Eörsi Mátyás (SZDSZ), 2002. november 13., 33. ülésnap, 114. felszólalás.

Karsai Péter (MDF), 2003. április 15., 66. ülésnap, 8. felszólalás.

¹⁷ 66. ülésnap, 8. felszólalás.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bakay Kornél (1978): *A magyar államalapítás*. Budapest, Gondolat Kiadó.

Dobos Ilona (1986): *Paraszti szájhagyomány, városi szóbeliség*. Budapest, Gondolat Kiadó, 161.

Érszegi Géza (szerk.) (1983a): *Árpád-kori legendák és intelmek*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983. 16–22.

Érszegi Géza (szerk.) (1983b): Uo., 23–33.

Jemnitz János (1977): „*Ady és Jaures*.” In: Láng József (szerk.): *Tegnapok és holnapok árján*. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 57–71.

Koselleck, Reinhart (1997): *Az asszimetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. Budapest, József Műhely Kiadó, 6.

Köller, Wilhelm (1975): *Semiotik und Metapher. Untersuchungen zur grammatischen Struktur und kommunikativen Funktion von Metaphern*. Stuttgart, J. B. Metzler Verlag.

Kristó Gyula (1983a): „*Néhány megjegyzés a magyar nemzetségekről*.” In: *Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 26–50.

Kristó Gyula (1983b): „*Koppány felnégyelése*.” In: *Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 77–92.

Mérenyi László (1987): *Boldog békeidők: Magyarország 1900–1914*. Budapest, Gondolat Kiadó, 27–74.

Schweitzer Pál (1977): „*Ady vezérversei*.” In: Láng József (szerk.): *Tegnapok és holnapok árján*. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 71–105.

Szabó Márton (1994): „*A metaforikus politika*.” In: *Politikatudományi Szemle*, 1994/3. sz., 91–111.

Szerb Antal (1990): „*Ady Endre*.” In: *A magyar irodalom története*. Budapest, Magvető Kiadó, 442.

Vezér Erzsébet (1997a): *Ady Endre élete és pályája*. Seneca Kiadó, Budapest, 92.

Vezér Erzsébet (1997b): Uo., 111.

Vezér Erzsébet (1997c): Uo., 127.